

„Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn.”
Széchenyi István

Visszatekintés a német szociális piacgazdaság kezdeti időszakára*

Varga Bence

Az 1950-es és az 1960-as évek első felében a szociális piacgazdaság hosszabb távon jelentős jóléti eredményezett a német polgároknak akkor is, ha a kezdeti időszakban nem kizárólag jóléti intézkedések kerültek bevezetésre. Noha az 1960-as évek második felétől a szociális piacgazdaság paradigmája az újabb kihívásokra (stagfláció, megváltozott világgazdasági körülmények hatásai) már nem tudott megfelelő választ adni, főbb pilléreit, köztük a „szociális” jelleget, a társadalmi felelősségvállalást és a fenntarthatósági szempontokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül az eltérő gazdasági-társadalmi berendezkedésekben sem. Jelen cikkben ismertetjük a szociális piacgazdaság német működési modelljét, és levonjuk a napjainkra vonatkoztatható tanulságokat.

1. Bevezetés

A 21. század gazdasági és társadalmi kihívásaira már eddig is számos példát láthatunk, melyek kezelése kapcsán felmerülhet kérdésként, hogy ezek mennyire voltak és mennyire lesznek képesek hosszabb távon is megoldani a felmerült problémákat, vagy esetleg maguk is inkább újabb, más típusú probléma megjelenéséhez járulnak hozzá. *Tapasztalhatjuk, hogy napjainkban egyre nagyobb kihívást jelent az árstabilitás elérése és fenntartása, a követendő gazdaságpolitika kidolgozása és a fenntartható gazdasági növekedési, fejlődési pálya megtalálása nem kizárólag hazai, hanem nemzetközi szinten is.* Az egyre növekvő számú (és nem csökkenő súlyú) kihívások megjelenésével érdemes visszatekintenünk azokra a korábbi irányzatokra, paradigmákra, melyek, bár nyilvánvalóan nem időtállóan, de az adott korban sikeresen tudtak reagálni a korabeli kihívásokra. Idén éppen 60 éve, hogy Ludwig Erhardt (1897–1977) Németország kancellárjává választották, aki 1966-ig töltötte be e tisztséget. Meghozott intézkedéseivel elődje, Konrad Adenauer mellett meghatározó

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

Varga Bence: Magyar Nemzeti Bank, vezető felügyelő. Email: vargabe@mnbb.hu

szerepet vállalt a szociális piacgazdaság eszméjének gyakorlatba történő átültetésében. Ennek okán is szeretnénk röviden bemutatni Erhard életét, meghozott főbb intézkedéseit, illetőleg bővebben ismertetni a szociális piacgazdaság német modelljét, mely kiemelkedő eredményeket tudott felmutatni az 1950-es években és az 1960-as évek első felében, illetőleg levonni a kapcsolódó következtetéseket, a napjainkban is alkalmazható tanulságokat.

A szociális piacgazdaság korabeli német programjának áttekintése előtt szükséges röviden kitérnünk magának a paradigmarendszernek a kialakulásáról is. A szociális piacgazdaság alap gondolata az 1930-as évek Németországában született, később az ún. freiburgi kör tagjai és követőik (pl. Wilhelm Röpke, Ludwig Erhard, Alfred Müller-Armack, Walter Eucken és mások) arra próbálták meg választ találni, hogy az elvesztett második világháború utáni gazdasági és erkölcsi válságból hogyan lehet kilábalni a társadalom szociális igényeinek figyelembevételével. E szempontok mentén született meg a szociális piacgazdaság gondolatrendszere, mely eltérően a klasszikus kapitalista piacgazdaságtól és a tervutasításos gazdaságra épülő berendezkedéstől egy harmadik megoldást kínált – lásd *Wilhelm Röpke Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart*, magyarul *A harmadik út. Korunk társadalmi válsága*. címmel megjelent könyvét –, egyfajta „közbulcsú stádiumot” jelentve az előző két rendszer között (Lentner 2015), ordoliberalis, azaz renden, állami beavatkozásokon alapuló, de piaci elveket magának valló nézetrendszert követve. *Röpke (1950)* könyvében többek között az emberséges társadalom, a gazdasági tevékenység szabadsága, a piaci verseny támogatása, a piaci szereplők szoros felügyelete, valamint a (nem túlzásokba eső) állami beavatkozás fontossága mellett foglalt állást. A szociális piacgazdaság gondolatrendszere egészen más nézeteket tekintett magának a piac, az állam és az értékrend területein, mint akár a neoliberais vagy a jóléti állam filozófiája szerinti megközelítés, hiszen amíg a szociális piacgazdaság alapvetően a piaci versenyt és az árrendszer-szabályozást támogatja, valamint egy versenyszabályozó állam megteremtésén munkálkodik a szociális partnerség és az egyéni felelősségvállalás jegyében, addig a neoliberais piacgazdaság a szerződéses szabadságot, a liberalizációt és deregulációt hivatott előmozdítani, amely megközelítésben az állam alapvetően nem megfelelő tulajdonos, értékrendje alapján pedig elsősorban az egyén érvényesülése, a közösségi felelősségvállalás, továbbá a piacosság tekinthető kitzűzött céloknak (Kocziszky 2023). A jóléti állam az előzőekhez képest az esélyegyenlőséget, az igazságos vagyoneosztást, valamint a társadalmi kockázatokkal szembeni védelmet helyezi előtérbe (Sandmo 1995) a társadalom tagjai gazdasági és társadalmi jólétének előmozdításán és védelmén keresztül.

A szociális piacgazdaság fogalmát először *Alfred Müller-Armack* kölni közgazdász professzor, későbbi gazdasági államtitkár használta 1946 decemberében megjelent tanulmányában (Glossner – Gregosz 2011). A szociális piacgazdaság alapja a szabad, önfegyelemre képes, felelősségtudattal rendelkező, kezdeményező, gazdasági tevékenységre és magántulajdonra törekvő ember, aki önmagáról gondoskodni tud.

Az emberi személy mint szabad és önálló polgár a szociális piacgazdaság embe-
reszménye (*Diós – Viczián 1993*). Fontos megemlítenünk továbbá, hogy a szociális
piacgazdaság paradigmájába elsősorban Dietrich Bonhoeffer protestáns lelkész,
teológus hatása révén keresztény-szociális értékrend is beépült, így a „jólétet min-
denkinek”, a társadalmi felelősségvállalás, az egészséges verseny fenntartása kiemelt
szempontoknak voltak tekinthetők – még ha a későbbi évtizedekben ezen alapelvek
sajnálatos módon elhalványultak is. Előzőekre *Erhard (1993:215)*, aki a szociális
piacgazdaság paradigmájának nem elméleti kidolgozásában, hanem inkább a gyakor-
latba való átültetésében vállalt meghatározó szerepet, szintén felhívta a figyelmet:
„*Talán – én úgy vélem, bizonyosan – sokunkat az emberi energiáknak anyagi élet-
feltételeink visszaszerzésére és biztosítására tett összpontosítása vezetett tévútra,
és eközben elveszítettük helyes érzékünket az értékek rangsora iránt*”.

2. Ludwig Erhard, a német szociális piacgazdaság nagyhatású támoga- tója

Ludwig Erhard 1897-ben született a Nürnberghez közeli Fürth városában, textilkeres-
kedő családban. Elemi iskolai tanulmányait követően egy nürnbergi textilüzletben
tanonc, aminek az első világháború kitörése és a hadseregbe való behívása vet
véget. 1918-ban a nyugat-belgiumi Ypres-nél gránátzilánkok által súlyosan megsé-
rül. Felépülése után felsőfokú tanulmányait Nürnbergben folytatja a Kereskedelmi
Főiskolán, majd a frankfurti Goethe Egyetemen gazdaságtant és szociológiát hallgat.
Doktori fokozatát 1925-ben szerzi meg, disszertációjában főként az értékelmélete-
ket tárgyaló közgazdasági irányzatokkal foglalkozik. 1928-tól a nürnbergi Gazdasági
Figyelő Intézet munkatársa, 1945-től a bajor tartományi kormányzat gazdasági mi-
nisztere. 1947-ben az egyesült brit-amerikai megszállási területen (Bizóna) foglal-
kozik annak pénzügyeivel, aminek keretében megbízták az 1948-as pénzreform (ti.
a Deutsche Mark bevezetése) előkészítésével is. 1949 és 1963 között a nyugat-német
kormány első gazdasági minisztere, 1963 és 1966 vége között Konrad Adenauer
utódja a kancellári hivatalban, 1966 tavaszától egy évig a CDU (Kereszténydemokrata
Párt) elnöke. 1977-ben, 80 évesen hunyt el Bonnban.

Ludwig Erhard fő műve a magyar nyelven is megjelent *Jólétet mindenkinek* című
könyv, melynek angol elnevezése (*Prosperity Through Competition*) kiválóan szem-
lélteti, hogy a jólét eléréséhez Erhard szerint versenyre van szükség, tehát már
itt szembe megy számos (pl. különböző monopolista megoldásokat indítványozó)
iránnyal. 1957-ben írt előszavában a szerző leszögezi, hogy a német gazdasági
siker útjának lemásolása nem jelenti feltétlenül más országok gazdasági sikerét is
egyben. Az elért eredményeket látva – például a termelés közel két és félszeresére
történő emelkedése 1957-re a háború előtti évekhez képest, a pénzreform utáni
hatszoros növekedés az ipari kibocsátásban, 1949 (amikor bevezetésre került a szo-
ciális piacgazdaság Németország nyugati részén) és 1957 között több mint 4 millió in-
gatlan építése az arany- és devizatartalékok jelentős növekedése mellett – érdemes

áttekinünk a program főbb sarokpontjait, hiszen a korabeli Németország gazdasági problémái és kihívásai, ti. a fizetőeszköze értékének növelése és megőrzése, árstabilitás elérése, háborúk idején folytatandó gazdaságpolitika, gazdasági növekedés fenntartása jelenleg is nehézséget jelentenek nem kizárólag a hazai, hanem a külföldi gazdaságok számára egyaránt.

3. A szociális piacgazdaság modellje Németországban az 1940-es évek második felében és az 1950-es években

A német szociális piacgazdaságra jellemző volt, hogy a piaci verseny megőrzése érdekében fontosnak tartotta a monopóliumok működésének törvényi szinten történő szabályozását. Ennek hiányában, mint ahogyan Erhard fogalmaz, a szociális piacgazdaság gyors véget érne. A „jólétet mindenkinek” kizárólag a „jólétet a verseny által” koncepción keresztül lehet elérni. Míg az első a célt, a második a hozzá vezető utat jelöli. Erhard ugyanakkor óva int a forradalmi reformoktól, véleménye szerint azok könnyen „gazdasági paralízishez” vezethetnek (mai kifejezéssel a stagfláció szót használnánk, de ez a fogalom ekkor még nem jelent meg). A szociális piacgazdaság fogalmának első része, azaz a szociális szó arra utal, hogy aki a termelésben önhibáján kívül nem tud részt venni (kor, betegség miatt vagy pedig a háborúk áldozatává vált), a lakosság ezen része számára is biztosítva legyenek az alapvető életkörülmények megteremtéséhez szükséges feltételek. Ennek megfelelően a társadalmi célú kifizetések is jelentősen emelkedtek Németország nyugati részén, 1949-től 1955-ig 10 milliárd márkáról 21 milliárd márkára, melyhez az időközben bevezetett nyugdíjreform is nagyban hozzájárult. A nyugdíjreformnak köszönhetően a kifizetett nyugdíjak összege jelentősen emelkedett, így 1954 és 1956 között 17,7 milliárd német márkáról 22,0 milliárd német márkára nőtt a nyugdíjárulokok összege.

Erhard a tervgazdaságot és az árszabályozást (utóbbit befagyasztott inflációnak nevezve) egyformán elutasította (*Erhard 1954*). Első lépésben fegyelmezett költségvetési politikát javasolt bevezetni a kormányzati kiadások visszaszorításával (pl. bérek befagyasztása, külföldi utazások minimalizálása, létszámleépítés), majd kizárólag a termelés megnövekedése miatt bekövetkezett bevételnövekedésen keresztül látott lehetőséget az adók csökkentésére. Az adózást illetően még egy fontos változásra kell felhívunk a figyelmet, ugyanis ebben az esetben ösztönzőket vezettek be az ipari termelés fokozására. Ennek keretében a túlórák során szerzett többletbér adómentessé vált, így a ledolgozott heti órák száma 1947 és 1954 között 39,1 órától 48,6 órára emelkedett, ugyanakkor 1956-ra ebben már csökkenés tapasztalható, 48,0 órára mérséklődött a nők és férfiak által ledolgozott heti órák száma az általános életszínvonal, illetőleg a reálbérek növekedésének eredményeként. A korán meghozott adócsökkentéssel kapcsolatban Erhard úgy vélekedett, hogy önmagában a csökkentés kezdetben ugyan úgy tűnhet, hogy hozzájárul a gazdasági újjáépítéshez, ugyanakkor később a gazdaságpolitikával való konfliktusok következtében inkább hátráltatja azt. Még egy további – kezdetben jelentős ellenállásba ütköző

– intézkedés járult hozzá hosszabb távon a stabilizációhoz, ez pedig a bérek átmeneti befagyasztása volt. Az általános árszintemelkedést ugyanis nem követte a bérek hasonló arányú emelkedése. Emiatt az intézkedés az 1948. novemberi általános sztrájkhoz vezetett, hosszabb távon azonban hozzájárult az infláció mérsékléséhez, mivel megakadályozta az ár-bér spirál megjelenését. Az infláció mérésére a minisztérium rendszeresen publikált ún. „ártükröt”, melyben az egyes szolgáltatói ágazatok által közölt árak alapján követték nyomon az infláció alakulását. A munkanélküliség szintén problémát jelentett a korabeli Németországban, ezzel kapcsolatban Erhard a „valódi” munkahelyek létrehozása mellett érvelt, álláspontja szerint a „nem valós” munkahelyek létrehozása sem a munkavállalónak, sem pedig a német gazdaságnak nem előnyös hosszabb távon, a nem valós teljes foglalkoztatásnak pedig semmilyen hozzájárulása sincs. A munkanélküliséghez nagyban hozzájárult, hogy nagyszámú külföldi vendégmunkás áramlott az országba, Erhard azonban ebben az esetben is az érdemi munkahelyek létrehozása mellett foglalt állást. A munkanélküliséggel kapcsolatban Wilhelm Röpke azon a véleményen volt, hogy – legalábbis az aranystandard-rendszerben – a teljes foglalkoztatottságra való túlzott törekvés kifejezetten káros is lehet a gazdaság számára, mivel teret engedhet a gazdasági növekedés fenntartása szempontjából általa vitatott érdemeket felmutató gazdasági nacionalizmus megjelenésének, mely Röpke (1950) álláspontja szerint a külföldi piacoktól való elfordulást, túlzott gazdasági bezárkózást eredményezhet. Erhard emellett már 1957-ben felhívta a figyelmet a túlfogyasztás veszélyeire is, hozzátéve, hogy „ami ma luxusnak számít, holnap általános igény lesz, azután pedig már részévé válik az általános fogyasztásnak” (Erhard 1957:57), tehát fenntarthatósági aspektusok már a szociális piacgazdaságban is megjelentek.

Az 1950-től 1953-ig tartó koreai háborúnak bár átmenetileg több kedvező hatása is volt a német gazdaságra nézve (pl. a megnövekedett kereslet miatti termelés-növekedés), összességében inkább a negatív hatások érvényesültek (pl. árszínvonal és megélhetési költségek újbóli emelkedése). Így megtört a német gazdaság fejlődési pályája, teret engedve a szociális piacgazdaságot kritikákkal illető véleményeknek (a mai napig tartóan), de – legalábbis ekkor még – kiállta a berendezkedés az idő próbáját, az 1958 és 1964 közötti évek szintén markáns konjunktúrát mutattak (lásd 1. táblázat).

1. táblázat

Egy főre jutó bruttó társadalmi termék Németországban 1950 és 1964 között (német márkában)

	1950	1958	1960	1964
Egy főre jutó bruttó társadalmi termék	5 754	9 707	13 200	15 106

Megjegyzés: 1960-tól a Saar-vidék és Nyugat-Berlin is beletartozik.

Forrás: Erhard (1993:62)

Érdekes értelmezését adja Németország korabeli fejlődésének Jánossy Ferenc (1914–1997) trendvonalakkal foglalkozó könyvében. Jánossy számos ország második világháború utáni helyreállítási periódusait vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a helyreállítási időszak nem akkor ér véget, amikor a termelés eléri a háború előtti szintet, hanem kizárólag akkor, amikor a termelés volumene újból megfelel az adott ország gazdasági fejlődése trendvonalának. Ezt követően olyan növekedési pályán halad, mintha nem került volna sor a háborúra. Amennyiben a gazdasági fejlődés a háború kitöréséig zavartalan volt, akkor a termelés tényleges alakulása a háború előtti időszakban egybeesik a trendvonallal. A termelés növekedése tehát addig tart, amíg a termelés el nem éri a gazdasági fejlődés trendvonalát. Ezt követően a termelés növekedése – rövidebb vagy hosszabb ideig – ismét a trendvonalon halad (Jánossy 1966). Az 1960-as évek második felétől új kihívások jelentek meg (pl. stagfláció, a világpiaci körülmények megváltozásának kedvezőtlen hatásai, majd az olaj- és nyersanyagár-robbanás az 1970-es években), melyre a szociális piacgazdaság paradigmája már nem tudott megfelelő választ adni, ezt maga Erhard is elismerte. Mindezek következtében egy új típusú gazdasági rendszer, a neoliberais piacgazdaságtan lépett a szociális piacgazdaság helyébe.

4. Következtetések

Az előzőek alapján látható, hogy a német szociális piacgazdaság – legalábbis rövid távon – bizonyosan nem volt mindig annyira szociális. Többek között a bérek befagyasztása, a túlóra adómentessé tétele nem volt valamennyi szempontot figyelembe véve kedvező a lakosság számára, hiszen például ez utóbbi sok esetben túlzott munkavégzéshez, a munkavállalók jelentős túlhajtásához, szellemi és fizikai kimerültségéhez vezetett. A szociális piacgazdaság az 1950-es és az 1960-as évek első felében elért eredményei azonban (és nyilvánvalóan a Marshall-segélynek is köszönhetően) vitathatatlanok, jelentős jólétet eredményeztek a német polgárok számára, Erhard hosszú éveken keresztül Németország legnépszerűbb politikusa volt. Igaz, az 1960-as évek második felétől már nem tudott megoldást kínálni a felmerülő újabb problémákra.

Az elmúlt időszak gazdasági és társadalmi folyamatait (gazdasági válság, energia-válság, bankcsődök, járvány, háború) tekintve talán felmerülhet bennünk a kérdés, hogy nem érkezünk-e el ismét egy fordulóponthoz, nincs-e szükség újabb paradigmaváltásra, hiszen a neoliberais piacgazdaságtan sok felmerülő kérdésre láthatóan nem képes választ adni. Még kérdéses lehet, hogy a meglévő gazdasági paradigma újragondolása, vagy pedig egy teljesen új paradigma kidolgozására van-e szükség, abban viszont talán bizonyosak lehetünk, hogy átfogó változásra igenis szükség van, mégpedig minél előbb. Függetlenül attól, hogy a meglévő gazdasági paradigma átdolgozása vagy új létrehozása mellett foglalunk állást, a szociális piacgazdaság „szociális” elemeire, a társadalmi szintű felelősségvállalásra és az ebben

a gondolatrendszerben szintén megjelenő hosszú távú, tág értelemben vett fenntarthatósági szempontok figyelembevételére, távlatos gazdálkodási szemléletére azonban mindenképpen szükségünk lesz.

Felhasznált irodalom

Diós István – Viczián János (1993): *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, Szent István Társulat.

Erhard, L. (1954): *Where Germany Stands Today*. The Freeman Interviews, 8 February 1954. The Freeman, 240 Madison Avenue, New York 16, N. Y.

Erhard, L. (1957): *Prosperity Through Competition*. Frederick A. Praeger, New York.

Erhard, L. (1993): *Jólétet mindenkinek*. Konrad Adenauer Alapítvány Budapesti Képvisellete, Budapest.

Glossner, L.C. – Gregosz, D. (2011): *The Formation and Implementation of the Social Market Economy by Alfred Müller-Armack and Ludwig Erhard. Incipency and Actuality*. Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., Sankt Augustin, Berlin. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=43f08a1b-2eeb-728c-6d6d-8740bda786fd&groupId=252038

Jánossy Ferenc (1966): *A gazdasági fejlődés trendvonalala és a helyreállítási periódusok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Kocziszky György (2023): *Quo vadis, piacgazdaság? Fenntarthatósági és értékrendi kihívások, lehetséges válaszok*. Pénzügyi Szemle, 69(1): 9–28. https://doi.org/10.35551/PFQ_2023_1_1

Lentner Csaba (2015): *Szociális piacgazdaságról és gazdasági függetlenségről: Nekrológ Csengey Dénesért*. Hitel: Független Irodalmi Társadalmi Kritikai Lap, 28(2): 101–109.

Röpke, W. (1950): *The Social Crisis of Our Time*. The University of Chicago Press. Chicago, Illinois, United States.

Sandmo, A. (1995): *The Welfare Economics of the Welfare State*. Scandinavian Journal of Economics, 97(4): 469–476. <https://doi.org/10.2307/3440538>